

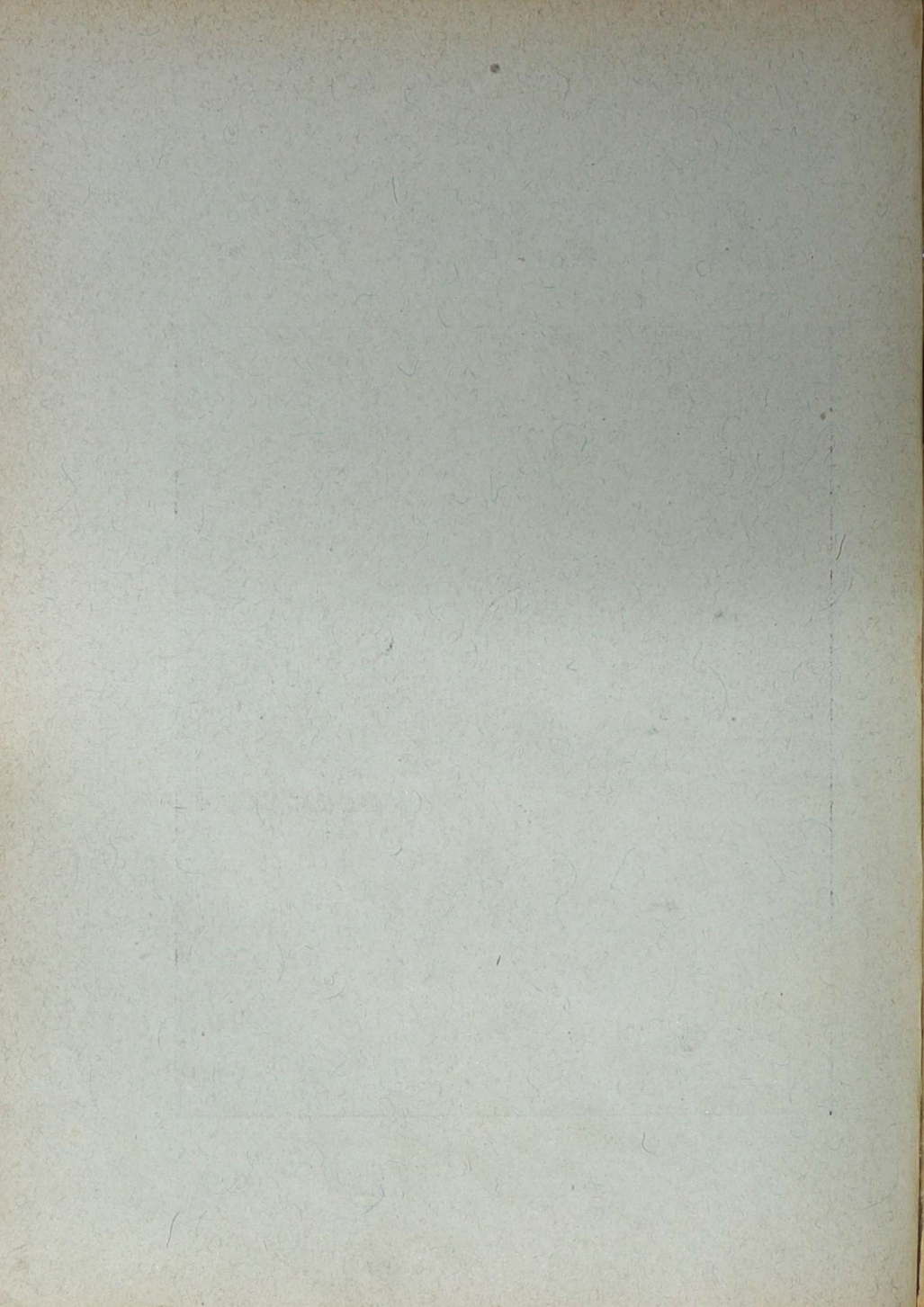
Видавництво
„Український Учитель“.

„ДІТКАМ“.

Казки й вірші.

Написав Л. Черкасенко.

Видавництво

„Український Учитель“.

„ДІТКАМ“.

Казки й вірші.

Написав С. Черкасецько.

ЛІВАТОН

190

1901

"МАКІД."

1887

Університетський книгарня

У ПОЛТАВІ.

Елект. друкарня Ф. Шіндлера, Кузнецька вул. свій буд.

1907 р.

1. Колоски.

Любо та гарно в-літку на полі!

Далеко-далеко навкруги, оскільки оком сягнеш, колоски, колоски, колоски,—ціле море колосків. Поміж ними синіє подекуди запашний васильок, червоніє горошок ніжний, біліє чіпка березка. Ген на межі вигнався велитень-будяк, царь степовий. Він у червоній короні, стоїть не похитнеться, озброєний з-сива-зеленим листом, із страшеними колючками: ні підійти, а ні підступити до нього—справжній царь!..

Любо та гарно!..

А з неба сміється ясне сонечко, і ллється-дзвенить, мов срібний дзвіночок, жайворонкова пісня чудова.

Він співає:

Любо та гарно
 Всім нам на полі:
 Всі ми зростаєм
 В полі на волі.
 Дощик нас поїть,
 Поле годує,
 Сонце пригріє
 І поцілує...
 А за горою
 Вбогі є хати,
 У них голодних
 Діток багато.
 Хто їх голубить,
 Хто поцілує?
 Бідних сиріток
 Хто нагодує?..

Жалібно співав жайворонок, так жалібно, що від того співу прив'яв васильок, ще більш зачервонівсь горошок вродливий, зібгались біленькі дзвіночки березчані, повні колосочки похилились аж до землі; тільки поважний будяк стояв нерухомо, ніби й не чув нічого.

— Коли-б я міг побачити їх, тих діток,—прошепотів васильок,—то обвіяв-би їх чудовими пахощами, і вони забули-б за хліб.

— Коли-б я міг побачити їх,—промовив горошок,—то зачарував-би їх красою своєю, і висхли-б сльози їм на очі.

— Коли-б я могла побачити їх,—зітхнула березка,—то міцно оповила-б їх,—напоїла-б отрутою своїх пахощів: вони поснули-б і ввісні бачили-б щастя.

— Дурниці верзете,—обурився будяк,—
всіх не нагодуєш. І яке нам діло до них або
до того дурисвіта, що ото верещить десь
у-горі. Аби нам гарно було!

— Сором, сором отаке говорити,—хитаю-
чись од жалю, застогнали колоски.—Коли-б
вони прийшли сюди, то ми розірвали-б тіло
своє, вийняли-б зерно-серце своє й нагоду-
вали-б голодних.

І знов захитались колоски од гострого
болючого жалю, викликаного чарівною піс-
нею жайворонковою...

А вітер, всесвітній підслухач, тихо-тихо
та ласкаво зашепотів поміж колосками:

— Вони прийдуть, і ви нагодуєте їх!..

2. В степу.

Коли стане тобі тяжко
Од сумних, журливих дум,—
Вийди з хати в степ широкий
Розважати тихий сум.

Хочеш волі?—в степу воля.
Хочеш втішних ти пісень?—
Там співають, як дзвіночки,
Жайворонки цілий день.

А як сльози стиснуть серце,
Знов у степ, у степ біжи
І йому свою пригоду,
Своє горе розкажи.

Упади до його лоня,
До травиці пригорнись,
Заридай, заплач у-голос,
Вилий лишок своїх сліз.

І до тебе засміється
З неба сонечко ясне,
Запашний вітрець із степу
Зашепоче, подмухне,

І розвіє твоє горе
Й зграї чорних твоїх дум.
Ти привітно усміхнешся
І забудеш про свій сум.

3. Сонце.

Минула чорна, страшна, як серце злодія, ніч.

Зачервонилось небо на сході, і перший чудовий сояшний промінь веселкою повис у повітрі.

Заспівали в лісі пташки веселий привіт ясному сонечкові, засміялись до його легенькі хмарки; повівув вітрець і, пустуючи з радощів, хутко розніс усюди веселу звістку про сонце. Захиталась, радіючи, трава в степу, й квіти на полі розкрили свої згорнені соромливі пелюсточки; а коники, як божевільні, стрибали з билени на квіточки, з квітків на землю, й сюрчали так, що аж в ухах лящало; полохливий ховрашок, почувши таку метушню, висунув свій писок з нірки подивитись, з чого вони радіють; побачивши він, що сонечко зійшло, виліз з нірки, вмився холодною росою, вщіпнув травиці соковитої і, зіп'явшись на задні ніжки, тонісенко-тонісенко свиснув.

А сонце, як золоте коло, котилось по небу що-далі все вище. Воно сипало усюди своїм гарячим промінням, і раділо, сміялось, як щастя...

Сояшний промінь зазирнув у віконце, підвів з ліжка білоголових діток, і вони юрбою повисипали на вулицю гратись, втішаючись злотистим сонцем і ясним днем. Завітав він до багатиря й до вбогого, до доброго й до лихого, до чесного й до злодія.

По-під віконням, обвішані торбами, в драгій одежі, без шапок, од хати до хати ходили старець з невеличким хлопцем поводитирем. Блискучий промінь грався їхнім білим волоссям, і темні зроду очі сліпцеві, що зазнали тільки самої п'янки, несамохіть повертались до світла.

У кожній хатині одчинялись двері, і щедра рука совала в торбу старцеві яку-небудь їжу. Навіть у багатиря знаходився про старця шматок м'якого хліба, а у недоброї, лихої людини—ласкаве, привітне слово.

І похмурий злодій вийшов з хати. Часто гупої ночі виходив він на великий шлях і немилосердно різав і грабував людей.

Сонечко облило й його теплим, прозорим як душа дитяча, промінням, розтопило крижане серце, й похмуре обличчя запеклого злодія скривилось в лагідну, як мигтіння зорі, усмішку.

— Який чудовий день!—гукнув він через тин до сусіди.

Сусіда знав, що то злодій, і ніколи до його не промовляв. Він і цим разом нічого не відмовив йому, а тільки дуже вороже глянув на нього і щось муркнув, одвернувшись.

І спалахнуло серце злодія гнівом і ненавистю до людей, грізно блиснули з-під насуплених брів хижацькі очі, й серце його, розбужене ніжним добрим усміхом сонечка, знов заснуло для людей.

Він плюнув, посваривсь на когось кулаком і пішов у хату, страшенно грюкнувши дверима.

Дітки! Будьмо ласкаві, як сонце! Знайдімо добре слово й про злодія, щоб серце його знов прокинулось...

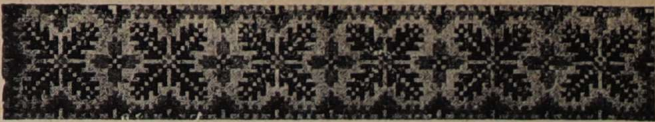
4. Місяць.

У небесному просторі,
В легких хмарках, ніби в морі,
Десь далеко у-горі,
Од зорі і до зорі,
Місяць—срібна голова
Порина і вплива.
Зграї зірок пустотливих,
Золотих і чарівливих,
Йому здалека гукають,
Так до його промовляють:
— Гей, чи чуєш ти, старий,
Лисий діду мовчазний!
Кинь на землю придивляться,
Нумо з нами бігать-гратись:
Ніч коротка промине,
Зійде сонце навісне,—
Поховаймося од його,
Його проміню ясного...—

„Ой, ви, зірки, божі очі,
Любо гратись серед ночі,
Любо зіркам золотим,
Пустотливим, молодим.
Я, старий, погрався-б з вами,
З золотими зіроньками,
Як-би в світі лиш одна
Була радість чарівна.
А ви нижче ось спустіться
І на землю подивіться:

Скільки горя, мук та сліз
 Люди бідні терплять скрізь.
 Коли-б сльози ті зібрати,
 Можна світ увесь залляти,
 І в сльозах тих серед ночі
 Й ви погасли-б, зорі-очі.
 Старий місяць бачить всіх
 Тих нещасних, сльози їх,
 Лічить бідних у-ночі,
 Тихо в небі ідучи,
 Посилає гарні сни,
 Щоб спочили і вони.
 З сонцем стрінеться—покаже
 Йому вбогих і розкаже,
 Як вони всі спочивали,
 Скільки слізок проливали.
 І засяє тоді сонце,
 Заирне до них в віконце,
 Засміється, заблищить,—
 Висхнуть сльози хоч на мить...
 То-то, любі зіроньки,
 Пустотливі дівоньки!“
 Й знову місяць в небі ходить,
 Погляд свій до нас наводить,
 Бачить вбогих сіромах,
 Лічить сльози бідолах,
 Посилає гарні сни,
 Щоб спочили і вони.

5. Павук.

У діда Панаса стояла в саду пасіка, пнів мабуть з двадцять. Чепурухи-вишеньки розкинули над ними свої розлогі віти, обвішані ніжним, білосніжним квітом; задумлива яблуня обвівала їх чудовими пахощами своїх білорожевих квіток.

Цілісенький божий день, зранку до вечора, завірюхою крутились і гули тут бджілки-трудошниці, працюючи на користь і людям, і собі. Ясне сонечко і піднімало їх, і спати вкладало.

Забрів якось сюди, на гудіння бджілок, лихий павук-тенетник, видряпався на яблуньку й почав роздивлятись звідтіль.

— Еге-ге, голубоньки, та й сила-ж вас,— муркнув він, радіючи, й чорні хижацькі очі іскорцями блиснули на сонці.— Отут буде пожиток!..

Недовго гаючись, жвавий павук-тенетник почав снувати свої тонісенькі шовкові тенста, такі нікчемні для людини і такі страшенні для комах.

Ой, стережіться, бджілки-трудошниці, метелики дурисвіти, мухи ласухи,—лихо вам бу-

де! Не торкайтесь до тих шовкових тенет: лапкою зачепиш—увесь загинеш.

— Гу-гу-гу!—мов дзвін, загув поблизу незграбний дід-шершень, сів на вишню й здивовано витріщивсь на павука.

— Ти чого тут примостився, харцизе?—питає шершень.

— Мовчи та диш,—пошепки одмовляє павук,—сам гаразд розумієш. Адже тобі не боязно, і тобі-ж спокійніш, коли їх буде менше: більш пожитку в квітах зостанеться про тебе.

— Ха-ха-ха!.. Ах ти-ж, дармоїде ненажерливий! Чи ви чуєте, люди добрі,—про мене він піклується! чи не диво? яка добра душа! Спасибі, спасибі... Одначе й хитрий-же ти, не взяв-би тебе кат! знав, де розіп'яти свою павутину. Але тривай, ми щось і про тебе вигидаємо, пузатий розбійниче.

І шершень рішуче примостився на купку вишневого квіту білосніжного й став чатувати.

Та вже й час було.

Біля тенет з гудінням крутилося скількись молодих злотистих бджілок. Вони одлітали й знову прилітали з новими товаришками, і знову крутились, гудучи.

Сховавшись під листом, напруженними очима визирав звідтіль павук-тенетник і ждав здобичі. Він вже гаразд виголодався, й товсте черево його значно поменшало.

— Гу-гу-гу,—гудів шершень.

— Діду!.. чуєте, діду!—задзвеніла до шершня якась молоденька бджілка.

— А-гов!

Що воно за чудасія отсе на вишні заяви-
лася,—й цікаво, й боязно.

— Не руками снувалося,

Не руками і ткалося,

Десь далеко вродилося,

Біля бджілок мстилося.

Сидить злодій тихо-тихо:

Комусь буде лихо-лихо.

Чорні очі іскрами ненависти блиснули на шершня з-під листу, так хижо блиснули, що й бджілки вгледіли лихого тенетника й, крутнувшись, раптом метнуть до вишні, ніби вітер дмухнув на їх.

В-мить звістка про ворога облетіла всю пасіку, і бджілки сердито гуділи, літаючи круг вишні, але близько не підлітали.

— Ку-ум, ку-ум! а що тут за метушня?— тонісеньким старечим голосом запитав у шершня комарь-довгонос і вирячив на павутину свої зелені перелякані очі.—Еге, голубчику, ти вже ось де! Годі вже нашого брата, комаря, в очереті хапати: забажалось смачнішої їжі. Цікаво, цікаво, кого впіймаєш...

І комарь сів на гілку біля шершня.

— Цвірінь-цвірінь! чого ви хмарою оточили вишню?—гукнув зверху горобець-моладець.

— Дзз-дз-дзз!.. га? що? тут меду багато?— розпитувала муха-ласуха, підлітаючи то до одної, то до другої бджілки. Вона завсігди не від того, щоб де не підживитись на дурницю.

— Де? отам?—і муха прожогом кинулась в тенета.

— Дз-дззз...—жалібно задзичала сердешна й раптом обмерла з ляку, як угляділа чорні блискучі очі тенетника.

А він стрілою кинувся до неї і уп'явся своїми отрутними щелепами їй в груди.

Але тут скоїлось щось надзвичайне.

Побачивши горобець-молодець муху, кулею впав на тенета, клюнув дзюбом бідолашну муху, та з нею несподівано проковтнув і павука.

— Пху-пху,—пирхав він, стрибаючи по вітях і обчищаючи дзюб і крильця од павутиння об гілку,—яка велика соковита муха і яка-ж гидка, несмачна!..

Всі голосно реготались.

— Пху-пху! чого ви регочете?

— Горобець ковтнув павука! горобець ковтнув павука!—дзвеніли бджілки, радіючи.

— Цвірінь-цвірінь! павука? То це павук такий бридкий?.. Ну, байдуже,—горобцеві не завадить.

А шершень гудів:

Завсігди отак буває

З тим, хто лихом жити має:

Павук яму всім копав,

Але в неї сам попав!..

6. У-вечері.

Вечір на дворі,—

День вже потух.

Вигнав і зорі

Місяць-пастух.

В синьому полі

Сторож нічний

Ходить поволі,

Ходить ясний.

Нам усміхнеться

З неба старий,—

Де і візьметься

Сон чарівний!..

7. Уборий Жид.

Десь-не-десь, у деякімсь королівстві жили собі король та королиха. Й на цілий світ уславився той король своїм багатством та роскошами.

Велике було королівство те, і сила людей жило в йому: були великі багатирі, а більш бідних та вбогих, що із злиднів і не вилазили, бо воно вже так споконвіку ведеться, що де живуть дуже багаті, там сила дуже бідних. Отак і в тім королівстві.

Щасливо проживали король з королихою свій вік. Одна тільки й була в них печаль-туга; Господь не дав їм діток, хоч вони й щиро молились і благали Його Милосердного, й щедрі жертви дарували на церкви та на монастирі.

Довго думав-гадав король, ночей не досипляв, і нарешті таки де-що вигадав укупі з двірським попом.

— Королю,—радив йому піп,—щелрі й пишні жертви твої для Бога. Але у писанії сказано, що останній гріш убогої вдовиці милійш Богові, ніж багатий подарунок дуки.

От по цій пораді і звелів король оповістити по всьому королівству, щоб кожний вбогий, кожний старець,—чи то християнин, чи татарин, чи жид—однаково,—щоб віддали Богові останній свій гріш, аби серце королеве заспокоїлось. А хто цього не зробить, карати на смерть.

І одірвали матірки в голодних діток маленьких, сини у старих батьків останній шматок хліба черствого, облили його гіркими сирітськими слізьми і віддали на церкви та на монастирі,—і був плач, і був лемент по всій землі. Але серце королеве заспокоїлось, бо того року од королихи народилась дивної краси дочка-королівна.

Дуже раділи король і королиха й пишним бенкетом святкували таку велику радість з усіма вельможами та великими панами.

Забажалось королеві й королисі знати, яка доля судилась їхній красуні-королівні,—та хто про те знає, у якій книзі вичитаєш?..

І знову засмутились вони.

От один старий вельможа й говорить до них: „Ніхто, королю, того не знає й не може знати. А от живе в якімсь лісі дід-чарівник: той дід знається з нечистим, то хіба він тобі скаже“.

Дуже зрадив король, почувши це, і хоч знав, що водитись з нечистим гріх, та вже надто кортіло йому, і він звелів знайти того чарівника.

Довго шукали того діда, об'їздили всі ліси

й нетрі, нарешті натрапили на його й привели до короля.

— Преси, чого душа твоя забажає,— говорить до його король,— та тільки скажи, яка доля судилась моїй одиначці доні.

Дід усміхнувся собі в сиву бороду й так відмовив королеві:

— Нічого не треба мені, бо я ще й сам кожному дам. А от про дочку твою королівну де-що скажу. Королю! багатий ти, могучий і щасливий, і велике королівство твоє, та не в силі ти знати те, що буде. Так от слухай: дочка твоя буде щаслива, доки не уразить серця її Вбогий Жид.

Сказав це чарівник, повернувся і вийшов з хати, не промовивши більш ні словечка.

Здивувались король і королиха такому чудному віщуванню й почали знову думати-гадати, як запобігти лихові. Покликав король мудрійших вельмож своїх на раду, розказав їм усе і прохав поради.

— Вивішати або постріляти всіх жидів у королівстві,— радить один,— і нам користнійше буде, бо на багатьох з нас є сила довгу жидам.

— Тривай,— перебива його король,— адже чарівник говорив тільки про вбогих жидів.

— То нічого, бо багатий сьогодні— може зробитись завтра старцем.

Ні,— не згоджується король,— підніметься великий лемент. Та й сором перед другими королями. Вигадайте що інше.

— Повигонити усіх жидів геть із коро-

лівства, щоб і спомину про них не зосталось, доки дочка твоя королівна дійде до літ. Тоді вже нічого лякатись, що якийсь там Убогий Жид уразить її серце.

Так радив другий вельможа, а третій додав: — І звеліти всім близьким не вживати навіть слів: „жид“ і „вбогий“ під страхом лютої кари.

Подобалась королеві ця порада, і звелів він, щоб за тиждень жодного жида не зосталось в його королівстві; а який не послухає такого приказу, того катувати й вішати на шибениці.

І знову розітнувся плач і лемент по всьому королівстві; то голосили жиди, пскидаючи рідні оселі та батьківські могили.

Не дійшов той плач до серця королівни, бо вона була ще немовлятком і нічого не розуміла, а тільки усміхалась до всіх усмішкою, подібною до ніжного ясного усміху ранкової зорі рожевої. А за скількись років і згадувати про жидів забули у короля.

Весела та щаслива росла королівна, веселі та щасливі жили й батько з ненькою, втішались на вродливу доню, і вже почали вишукувати їй подружжя гарного,—молодого вродливого царенка або короленка. А щоб вона була розумна і вчена, то приставили до неї наймудрійших учителів, котрі вчили її ріжним наукам, а найпобожнійший піп вчив її Божого закона.

Королівна була собі змалку розумна і все гаразд переймала, й така вже вона цікава

вдалась, що не заспокоїться, доки не зрозуміє того, що западе їй у голову. Найпаче вподобала королівна читати євангелію: сказано, ще чисте, як кришталь, дитяче серце мала.

Отут і сталося королеві й королисі лихо.

Одного разу сиділа королівна й читала в євангелії про те, як Христос милосердний любив убогих та нещасних, як він життя віддав за людей. І засмутилась королівна, затужила, бо не знала навіть, що то є вбогі і як допомогти їм. Неспокійні думки одна за одною краяли серце їй. Питала вона і у вчителів, і у попа, але вони відповідали їй: „не знаємо“,—бо добре пам'ятали й держались королівського приказу, не нагадувати про вбогих та жидів.

Прочитала вона й про те, що Христос був сам бідний і не знав часом, де голову прихилити; що царства Божого дістане той, хто віддасть усе вбогим, зоставить всіх і робитиме так, як робив Христос. Почувала серцем королівна, що це найкраще, що це тільки й треба робити, але як робити—того не знала.

Ще дужче засмутилась королівна, плакала гіркими слізьми, навіть стала сохнути і в'янути краса її, а сама вона занедужала.

Розгнівався тоді король на всіх близьких до королівни і звелів катувати їх, аж поки не признаються, хто саме нагадав королівні про Вбогого Жида.

Довго мучили сердешних, але так нічого

од них і не дізнались, бо ніхто з них не був винний.

Та вже один старий вчитель насмілювався й промовив королеві так:

— Королю, скажу тобі правду: даремні всі твої заходи і катування,—ніхто тобі нічого не скаже, бо винний ти сам. Коли маєш вуха, то слухай: усіх жидів ти, королю, повигонив з королівства свого, не зглянувся на сльози й благання нещасних. Повигонив ти й багатих, і вбогих, та не в силі був вигнати одного Вбогого Жида—Христа. І уразив він серце королівни, і не знає вона щастя, доки не матиме спроможности жити так, як учив той Убогий Жид!..

8. Р а н о к.

Годі спати, час вставать!
Ось поглянь в віконце:
Час роботу починать—
Скоро зійде сонце.

Ранні пташки піднялись,
І туман біліє,
Хмарки полум'ям взялись,
Зорька червоніє.

Хоч і мляве ще й німе
Все з просоння ходить,
Та життя своє візьме:
Сонце вже зіходить.

9 . Орел і жайворонок.

Смутний, невеселий пролітав царь-орел по-над степами: вже котрий день не траплялось йому доброї здобичі,—царь хотів їсти. Люта злість-досада брала його на жайворонків, що вони такі веселі й співучі.

Забажалось орлові дізнатись, чому вони завсігди веселі. Бистрим оком з-під хмар уздрів він одного сіренького співця, що поволі купався в повітрі і дзвенів, дзвенів, дзвенів—про волю, про щастя, про те, як гарно жити на світі. Стрілою кинувся орел на жайворонка, але й той побачив його загодя й сіреньким камінчиком упав у терновий кущ степовий.

Орел теж сів на кущ. Навкруги було так весело, так вільно, але серце цареве палало гнівом, а очі сипали іскри.

— Ти не лякайся,—нарешті звернувся орел до жайворонка:—не затим я за тобою гнався, щоб лихе тобі заподіяти. Хотілось тільки мені дізнатись, чому ви, жайворонки, завсігди веселі, завсігди співаєте,—невже ваше життя найкраще? Адже й нас, царів степових, часто-густо їсть печаль-туга або люта ненависть на весь світ.

— Царю!—одмовив з гушавини жайворон-
нок,—ми веселі завсігди через те, що ща-
сливі, а щастя наше ось в чім: ми вільні
тією справжньою волею, що не знає зовсім
ніякої залежності; ми всі рівні,—немає між
нами ані більшого, ні меншого, ні старшого,
ні молодшого, ні багатого, ні вбогого. Ти
бачиш широкий степ, блакитне небо, ясне
сонце, чуєш запашне повітря? Кожний з нас
може сказати: це все—мое, все—наше, й
ніхто не буде сперечатись, бо воно й справ-
ді так. Через те й добрі ми, й не маємо в
серці злости, й нікому не робимо лихого, бо
щасливі, бо маємо все, чого нам треба: ма-
ємо степ, що годує нас, маємо ніч, що спа-
ти нас вкладає, маємо сонце, що будить нас,
маємо небо і запашне повітря, щоб купа-
тись в йому: вся ця краса збуджує в душі
нашій чудові пісні, й ми співаємо невгава-
ючи, бо серце наше чисте. Не без того:
трапляються часом пригоди й жайворонкові,
але... не од нас, а таки-ж од вашого брата
хижака, або від таких, як ти.

Не подобалась орлові така промова, блис-
кавицею засвітились йому з під лоба хижі
очі й кріпкі, як залізо, гострі пазурі міцно
стиснули гілляку тернову.

У жайворонка і в душі захолинуло.

Та орел гаразд бачив, що малого не ді-
станеш в гушавині, розправив широкі могучі
крила й за хвилину зник у високості.

10. Осінь.

Похмує небо, холод, мряка,
Нудні, важкі без сонця дні,
І віє вітер під хатами—
Пісні співає жалібні.

Зелений гай своє убрання
Іскинув вже і занімів,
А ще недавно розтинався
В йому пташиний всюди спів.

Набрид усім нам дощ щоденний,
І мокрий шлях, і все кругом!
А вітер тужить, хвиля плеще,
І плачуть верби над ставком.

Чого вони? чого сумують?
Що прийде люта зима?
Що птахи в вирій полетіли?
Що сонця втішного нема?

Пролине осінь, а за нею
Зустрінем зиму навісну...
То верби плачуть, що не скоро
Побачуть сонце і весну.

11. Зіма й весна.

Насуплю я брови,—говорить зіма,—
І вітер з морозом повіє:
Усе скрізь загине—рятунку нема!
Під снігом замре, заніміє“.

— А я засміюся,—весна відмовля,—
І сонце пекуче засяє:
Прокинуться луки, ліси і поля,
Усе зацвіте, заспіває.

12. Як вродилася пісня.

Далеко-далеко на південь, за широкими безкраїми степами, під ясным блакїтним небесним наметом, під палючим промінням південного сонця, в міцних скелистих берегах лежить, пеститься глибоке безмежне море.

Мов велитенське дзеркало одбиває воно в собі у-день небесну блакїть, легенькі сріблясті хмарки і ясне сонечко, в-ночі—лагідний задумливий місяць, а блискучі зорі цікаво зазирають в безодню морську й миготять соромливо злотистими віями своїми, дивуючись, що і там, в безодні моря світять зорі й чорніє небо.

Ось випливають на небо темні хмарки—одна, друга, третя... Повінув вітер і зігнав їх до гурту в величезну чорну, як і ніч, хмару. Море заворушилось, сердиті хвилі з білими од шуму гребнями покотились одна за одною на беріг. Огняна блискавиця прорізала чорну хмару, й страшенний грюкіт грому розбудив околицю, надав завзяття хвилям, і вони, мов білогриві коні, кинулись на скелі,

падали назад у море, розбиваючись на безліч смарагдових скалок, а на їх місце пнули нові гори, нові хвилі й шпурляли шумом аж на верхівлі високих скель.

Скелі – то довічні вороги хвиль, бо скували їх в міцних кам'яних обіймах і не дають їм безмежного простору, і завсігди у них війна, війна за волю. З гуркотом, з ревом б'ють хвилі у беріг, і часом великі шматки од скель, а то й цілі скелі робляться здобиччю тієї довічної боротьби хвиль: ті каменюки проглотне безодня, й за кілька століть вони обернуться в дрібний пісок на дні морському.

Однії такої бурхливої ночі грало море, й музику його слухав, сидячи на скелі, молодий вродливий рибалка. Він покохав дочку старого рибалки, молоду рибалківну – такої краси, що й на світі, мабуть, кращої за неї не було. Але вона, лукава, глузувала з його, і душа рибалки кипіла зараз не гірш, ніж море.

Тим він і вподобав пекельну музику хвиль, що благала простору, бо й серцеві рибалки було надто тісно в грудях. Тяжко... не раз хотілось йому кинутись з скелі в бурхливий вир і потопити в хвилях себе, а з собою й своє горе.

Та заслухався дивної пісні морської й про-
сидів, аж поки сонечко ранкове не позолотило верхівлі гір...

Море поволі усухло.

Рибалка зрозумів тоді, що гнів можна вилить в бурхливій пісні, й серце зааніміє, як те море після неспокійної ночі.

І він заспівав, та так заспівав, що і небо, і сонце, і море заслухались тієї пісні, а з глибинь морських підпливли до скелі й висунулись з води страховища морські й слухали пісню молодого рибалки.

Та серце його не заспокоїлось, бо пісні його чогось бракувало. Рибальці хотілось до своєї пісні побідної почути стогін своєї милої рибалківни, хотілось помститись, почути її болючий стогін, як чули хвилі стогін тремтячих скель.

Позбрав рибалка шматки розбитого хвилями човна, зробив з них велику трьохкутню рямку, а в тій рямі натягнув струни й знов заспівав, перебіраючи пальцями по тих струнах.

Застогнали жалібно струни арфи, відповідаючи на грізну пісню рибалки, застогнали, благаючи, як скелі під ударами кип'ячих хвиль.

Довго співав рибалка, втішаючись своєю піснею й регочучи в душі з того стогону, співав аж поки пальці його задубіли з втоми. Тоді він шпурнув геть на пісок свою арфу й міцно заснув.

Прокинув рибалка веселий і спокійний.

Давно це було, ще тоді, як по наших степах широких та пишних не ходили гострі плуги й не краяли скибами зелені груди вільної неньки-землі; ще тоді, як високу запашну траву по степах толочили тільки неве-

личкі отари овець, табуни диких коней, гурти круторогих биків та турів; ще тоді, як вівчарь був сам хазяїн і сам чабан, а про панів і гадки не було, ще як земля була нічия, а божа.

Давно це було. І вільно та гарно було тоді в степах.

Травень. Ранок. Сходить сонце й цілує своїм несмілим, соромливим промінням запашні квіти, купається в сивих блискучих хвилях високої тирси, виблискуючи в прозорій воді поважної, тихої степової річки. Пустун-вітрець степовий давно вже прокинувся і легеньким метеликом пурхає, цілюючи квітки, шелестючи травою, шепочучи з прибережним очеретом високим та ганяючи по воді дрібнесенькі жмурки.

Ранійш од усіх, ще до схід сонця прокинулись пташки: жвавий жайворонок піднявся вгору й пірнув у блакїтну безодню небесну, і звідтіль брентить тільки його ніжна пісенька; десь в траві западьпадьомкав перепел, зовучи свою перепелиху заспану; хижий кібец шугнув стрілою в повітря і ніби застиг там, зрідка тільки тріпочучи крильцями й виглядаючи з високости дурного коника-стрибуна; прокинувся соловейко в кущах на бєрезі й затьохкав, засвистів так голосно, що збудив і беріг, і річку, й луг, а здалека одгукнулася до нього луна і розбудила десь по той бік брехуху-зозулю: вона мляво закувала з просоння, мов нарікаючи на те, що її збудив завзятий співець. Жаби в очереті одна перед другою

поспішались виявити, що й вони дотепні заспівати назустріч золотому сонечкові.

Степ ожив, загомонів, заспівав.

Прокинулись вівці й заплакали жалібно: ме-ме-бе-бе! наче від того, що музика степова підвела й їх і не дала виспатись як слід. Від того мекання зхопився молодий вівчарь, свиснув на собак і вхопив герлигу, та побачивши, що нічого небезпечного немає, плюнув і погнав отару до річки, щоб напоїти її й самому скупатись в холодних прозорих хвилях. Кришталева течія обхопила молоде кремезне тіло вродливого вівчаря й пестила його холодними приємними поцілунками.

Вівці розбрелись по бєрезі, смакуючи ніжну м'яжку травичку. Вівчарь сів над водою й заслухавсь невимовно гарної музики степової. Защеміло його серце, важкий сум обгорнув його не вість чого: він мабуть почув свою самотину і зажурився.

І захотілось вівчареві вилити свій смуток у пісні—такій тихій, як шепотіння очерету, смутній, як кування зозулі, чарівній і ширій, як тьохкання соловейка, дзвінкій, як срібний спів жайворонка, ласкавій і ніжній, як поцілунок ранкового вітру.

Вирізав вівчарь з очерету сопілку, поробив у ній дірочки, притулив до вуст, і чудова пісня, вільна, як вітер, журлива, як зітхання степу, розітнулась навкруги.

Все ушухло: тієї пісні заслухавсь і соловейко, й зозуля, й жайворонок, навіть крикливі жаби, а овечки перестали щіпати тра-

вицю й дивились на свого хазяїна безглуздим поглядом.

Вівчарь одірвав сопілку од рота й прислухався: скрізь було тихо...

Він зрозумів, що пісня його не гірш од пісень степу, коли навіть такий співець, як соловейко замовк і заслухавсь її,—вівчарь зрозумів це і задоволено усміхнувся.

Гудить-стогне хуртовина в лісі, мете, снігом сипле, морозом дихає. Не видно неба блакитного, сіра імла закрила зорі блискучі, місяць ясний.

Це—північ, це—царство метелиці, країна холоду довічного. Вільно тут хуртовині: їй не шкодять, не спинять її ліси темні, нетрі непролазні, а чоловік... чоловік для неї—ніщо.

Соромливо ховається десь у лісі його чорна невеличка закурена халука, а в ній живе він сам відважний лісник-мисливець.

Сумно зімою в лісі, так сумно, що часом хочеться вовком завити разом з метелицею. Сумно і страшно! Не раз чув лісник, при слухаючись до нудної пісні завірюхи, до гомону столітнього лісу, до жалібного скрипіння старих сосен та кедрів, чув голодне виття сіромах вовків; не раз чув він, як дзвеніла клямка біля дверей, як потім тріщали двері й тремтіла вся хижка його під дужим шарпанням ведмедя, цього царя лісного, і мимоволі ставало йому до-гори волосся, хоч

він і тямив, що вбога хижка його збудована кріпко з грубих колод, і не ведмедеві розруйнувати таку будівлю.

Ще в день байдуже: непомітно спливає короткий час в тяжкій, небезпечній праці. Та то-ж таки день, сонце, світло. Приємно хрустить під ногами білий, блискучий сніг, сяє з неба північне сонечко; воно хоч мало гріє, проте втішно вітати, дивитись на його, бо сонце проганяє важку страшну темряву й посилає світло.

А ніч!.. довга-довга ніч! Здається, кінця-краю їй немає. Заспокоєне за день серце лісникове, замість відпочинку, цілу ніч тремтить од жаху, нудьгує в самотині.. А ще до того як підніметься хуртеча, як заспіває під вікном фуга—тоді край! Такий сум та жаль обгорнуть, що хоч в домовину лягай завчасно.

Тяжко!..

Щоб хоч трохи розігнати той страх, тую нудьгу та смуток смертельний і розважити себе, лісник пробує окселентувати метелиці своїм тремтячим голосом. Якось зненацька, несподівано виривається в його з грудей не то стогін, не то глибоке зітхання, не то распачливе ридання.

Ні, лісник не плаче, не зітхає, не стогне,— він співає. І спів його подібний до тієї пісні, що невгаваючи виє під його хижкою бурхлива хуртовина, він жалібний, одноманітний, як північна природа, як музика північного лісу, як виття сіроманців голодних, вовків...

Але то був все-ж таки спів, була музика,

і до неї прислухалось намучене серце, забувало й про ніч, і про хуртовину, й про виття вовків, і про самотину. Воно все перенялося тим журливим співом, жаденно слухало його і в дикій лісовій, північній музиці він здавався невимовно гарним, хоч і сумним.

Лісник радий був хоч на хвилину одірвати слухання своє од лісу, од хуртовини, і співав, співав без перерви, хитаючи головою, співав, аж поки приємна втома не обхопила його тіла. Він упав на ліжко і міцно заснув.

Ранком прокинувсь лісник спокійний і веселий.

Скрізь, по всіх країнах світових, у всіх людей перша пісня, перша музика була відгуком природньої музики. В країнах приморських і пісня вродилася дужа й відважна, як пісня бурхливого моря; в степах вродилася пісня чарівна, вільна, дивна, як сам степ; а дикі нетрі лісові, країна холоду, метелиці породила й пісню, подібну до сумного, розпачливого виття хуртовини в-зімку.

13. Човен.

Море плеще, хвиля грає,
Човен утлий ген пливе.
Вітер вільно тут гуляє,
Чорні хмари наганяє.
Грім гуркоче, вир реве.

Хвилі-гори зчорна-сиві
І лютують, і ревуть,
Хвилі-коні білогриві
Геть за вітром, пустотливі,
Скачуть вгору, в скелі б'ють.

І літає човен в морі
Без вітрила, без стерна:
Він гуляє на просторі,
Зневажає хвилі гори
І в безодні порина.

Хвиля човен підхопила,—
Край! рятунку вже нема!
Мов лиха, нечиста сила
Розігналась і розбила—
Трах! і в тріски!.. Та дарма!

Хоч годину він на волі
Погуляти мав снагу:
Гарно в морі на роздоллі,
Гидко нидіти в неволі,
Мов той пес, на ланцюгу.

14. Зімової ночі.

Цілу нічку хуртовина
Виє, плаче під вікном.
З ляку мучиться дитина
Та все бореться із сном.

— Мамо, мамо, чуєш—плаче
Десь на дворі на шляху?
Мамо, мамо, чуєш—скаче
Щось на хаті, на даху?

Чуєш—в двері до нас стука?..
Мамо, мамо, не пускай!—
— „Боже, Боже, яка мука!..
Спи, дитино, спочивай...

Дід-мороз на хаті ходить,
Стука в двері, й під вікном
Пісню дітям він заводить,
Щоб спочили тихим сном.

Завтра встанеш рано-рано
І побачиш сам його:
Він в віконечко загляне
На голубчика мого.

Всіх дітей дід покликає,
На гринджолах поката.
А в-ночі нехай співає,
Снігом землю заміта“.

Цілу нічку хуртовина
Виє-плаче під вікном...
Довго мучилась дитина
І заснула тихим сном.

15. Пригода.

(З дитячих спогадів).

Теплий, сумірний вечір. Нерухомо дивляться на себе в озеро журливі верби. Поважно крякають і тихо стогнуть біля греблі жаби. Тьохкає соловейко. Чи він вже такий веселий удався, чи ніколи не зазнав недолі, що кожного ранку й вечора будить тишу своєю голосною піснею. Далеко навкруги по гаях та по левадах відгукується до його луна й дратує жаб, котрі що-далі стають ще завзятійшими.

Маленький Тиміш у гарненькій вишитій сорочечці з червоною стьошкою, в нових штанцях, ходить по березі з грудками в руках і пильно придивляється до прозорої води своїми чорними хорошими оченятами. Він дуже заклопотаний. Іноді з води витикається манісенька гостра голівка й невеличкі булькаті очі цікаво і з жахом стежать за кожним рухом хлопця.

Тимошеві треба тільки углядіти її: жвавий помах руки, гучний плюскіт—і сердешна жаба, підстрибнувши з води, падає назад вже

черевом вгору й непритомно дригає по воді своїми довгими кумедними лапами.

Дзвінкий регіт Тимошів лунає у вербах, лякає в кущах соловейка й примушує Андрійка піднімати голову.

— Годі вже тобі, Тимоше... Завіщо ти їх мучиш?..

Тиміш нічого не відповідає й провадить своєї.

Андрійко сидить над водою, нахиливши біляву головку й замислившись, ніби слухаючи, як шепочеться вечір з водою, як співає в кущах соловейко, стогнуть жаби під греблю, а думки його геть вітають. Про що він думає, і що воно за смуток тихий у його в блакитних очіх?.. Вже час би й додому йти, бо незабаром ніч, але тут так гарно, так лагідно, що не хочеться підводитись.

За озером чутно гомін і ляскання пуги.

— А-гей!.. Куди, щоб ти була йому здохла!..

То чередник гонить до села череду через греблю. Густа темна курява оповила і греблю, і верби, і нависла над водою. Корови хутко поспішають до двору: не солодко мабуть гуляти по убогій селянській толоці, де нічого ані вщипнути, ані вгризти.

Страшений вереск...

Андрій схопивсь як опечений. Тимоша не видко.

Андрій догадався, що той оступився і по-

пав у копанку. Голосно скрикнувши, кинувся він у копанку, вхопив Тимоша по-під руки й підняв над водою. Ноги його ледві торкались до мулу на дні, але він став на пальці, підняв голову, щоб вода не залила йому рота, і держачи Тимоша під руки, несамо-вито кричав:

— Рятуйте! рятуйте!..

Тиміш теж верещав не своїм голосом.

Холодна вода, пожовкла од мулу, хлюпала в боки копанки, досягала Андрієві до рота; руки його задубіли з втоми, здавило горло і... він упустив Тимоша. Вода піднялася, й Андрій вже не чув дна: він тільки хутко мацав руками, щоб не пірнути. А Тиміш вже й руками не ляпав, а то пірнав, то випливав наверх, ковтаючи воду. Андрій, зібравши останні сили, знов ухопив його під руки й підняв над водою, а сам уперся пальцями в дно.

Раптом стало йому лехко в руках. Він росплющив очі: Тимоша не було на руках а чиїсь дужі великі руки вхопили його за лікті й поцупили з копанки.

Тиміш сидів на березі й хлипав.

— Отсе, отсе тобі, щоб жаб не бив,— плачучи кричав на його Андрій.

— Чиї ви?—спитав чередник.

— Савчишині.

— Якої Савчихи? удови?.. То ходімо, одведу вас до хати.

— Не хочемо,—ридали хлоп'ята,—мати битимуть.

— Не битиме, дурні. Не ночуватимете-ж отут на березі.

Вода цівками збігала з них, брудна одежа поприлипала до тіла.

Чередник узяв обох за руки і повів до села. Недалеко од удовиної хати хлопчаки вирвались з рук у його і втекли. Старий махнув рукою, зайшов до вдови й розказав їй за таку пригоду.

Мати тільки руками спліснула й вибігла з двору.

— Куди-ж вони побігли?

— Та отуди в провулок,—показав чередник.

Савчиха побігла в провулок і незабаром почула в рову під своєю загатою в бур'яні гіркий плач.

— Андрійку!.. Тимоше!..—гукнула вона.

Плач усух. Хлопчаки почули голос матері, й серденько їм затіпалось. Що-то вона скаже, як побачить мокрі, брудні сорочки й щтанці?..

— Чого ви отут сидите?—почули вони її голос у себе над головами?—А ну, вилазьте лишень.

Нічого не вдієш, треба вилазити і знову голосний плач розітнувся по вулиці.

— Ми не бу-у-демо...

— Та Господь з вами,—ласкаво промовила мати.—Гаразд хоч живі обоє. Ходімо до хати.

Хлопці замовкли.

— А тобі, Тимоше, скільки разів я вже наказувала не пустувати. Бач, трохи не втопився. Щоб-же ти робив, як-би Андрійка не було з тобою?..

І мати ніжно обняла Андрійка й пригорнула до себе. Гаряча сльоза материна впала йому на щоку.

16. Самотина.

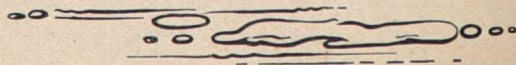
На скелі холодній, під небом
похмурим
Стояла в одинці й журилась сосна,
І плакала бідна, і сльози-перлини
На камінь холодний ронила вона.

І ранок, і нічку, і осінь лихую
Одна зустрічає, як та сирота:
Минулося літо—і щастя минулось,
І хто сиротину тепер привіта?

На вітях зелених пустее чорніє
Співучої пташки маленьке гніздо.
Коли полетіла у вирій далекий
Утіха-пташина—не бачив ніхто.

І зрадниця мила туди захопила
І втіху єдину—пісні голосні...
Тепер тільки вітер голосить у
вітях

Наводячи тугу і в ночі, і в дні.

17. Соловейко.

Дуже дивно й прикро було Івасикові, що його соловейко ще ані разу не заспівав. Купив він його ще весною за власні гроші, що подаровано було йому на іменинах; посадив у гарненьку клітку, оздоблену визерунками.

Пройшла весна, літо промайнуло, настала сіра осінь, а за нею зіма люта,—соловейко-ж мовчав, немов занімів.

Дивно й досадно було Івасикові, й злість брала на соловейка.

— Ма-а-мо!.. ма-а-мо, чого-ж він не співає?—нудився хлопчик.

— Та солов'ї-ж, моя дитино, співають тільки весною,—розважала його мама.

— Але він і весною мовчав. Це мене обдував старий лісник.

Соловейком цікавився не тільки Івасик, а й сірий смугнастий кіт-прудиус. Але цьому було байдуже до соловейкових пісень чудових: він любив його спів тільки тоді, як той співав на вітях, як співаючи заплюшував очиці й весь переймався своїм тьох-

канням. О, таке співання було до вподоби котові; воно було таке любе, що він тихесенько, припадаючи до гілки, щоб не перебити ніжного співу, підкрадався до маленького співця й хапав його в свої міцні обійми. Та не вдячним поцілунком дарував злодій соловейка: чіпкі пазурі цупко держали птаха, гострі-ж, як голки, дрібні зубенята прудиусові перегризали співцеві горло.

А тепера йому байдуже було до соловейкових пісень: він бачив, що хоча-б соловейко й зацьохкав, заплющивши очі, то однаково його не дістанеш у клітці, що висіла під стелею над вікном.

А соловейко нудьгував...

З того часу, як його посадили в клітку, він бачив у віконечко, як пишалася зелена, квітчаста чарівниця весна, як розгорялось, цвіло літечко тепле; чув, як співали, веселились пташки, втішаючись рідним гніздечком. Бачив соловейко потім, як прийшла мокра нудна осінь і спустів, оголився рясний садочок; як нарешті прийшла холоднюча люта зима, котру він побачив уперше.

Иноді хазяйчина наймичка відчиняла кватирку, щоб провітрити кімнату. Гострий, пронизливий холод проймав соловейка кріз тендітне пір'ячко його, й він дивився в садок переляканими очима: йому здавалось, що то дихає на нього холодом смерти якесь невідоме страховисько. А як піднімалась на дворі хуртовина, то він зомлівав з жаху.

В кімнаті було тихо, тепло й їжі було до-

волі. І хоч ночами й блимали часом з темряви страшенні хижацькі очі kota-прудиуса, та до цього можна було звикнути. Але в серці у соловейка була така нудьга, така безпораднтя туга, туга за волею, за сонцем, за повітрям, що він бився крильцями в ґратки, мов божевільний, і падав непритомний. Тільки в клітці соловейко пізнав, що то є на світі воля, бо коли він ще літав по садочках, то думка його ніколи не наверталась до цього: воля була йому річчю звичайною, от як сонце, повітря, ніч, день і т. и.

І йому тепера часто снилась воля, дивна, чарівна, як казка. Воля!.. Це слово він вперше почув від наймички, котра відповіла Іваикові на його запитання—чому соловейко навіть весною мовчав:

— Пустіть, паничу, його на волю, тоді він заспіває.

З того часу соловейко тільки й мріяв про неї. Щоб дістати знов її, соловейко ладен був зазирнути в очі самій смерті.

Одного разу був чудовий сояшний день за вікном. Дерева в саду завмерли, немов задубіли від морозу; чистенький сніжок іскорцями виблискував на сонці.

Соловейко побачив сонце, і йому забажалося туди, на волю, як ніколи. В кімнату увійшла наймичка, відчинила кватирку й почала прибирати. Соловейко з тугою в очі дивився у вікно й не помічав навіть, як гострий холод проймав його до кісточок.

Коли це раптом скочив у кватирку кіт-

прудис, стрибнув звідтіль на клітку й повис на дверцях. Дверці не вдержали важкого злодія, одірвались, і він упав на підлокотник. Наймичка потягнула його щіткою по спині, і він кулею вилетів з кімнати.

У соловейка й серденько застукало. В одну мить він пурхнув і вилетів у садок. Холодне повітря обхопило його усього, та він на те не зважав: він рвався у височінь, до сонця: воно пригріє й приголубить його, як колись пестило. Високо-високо піднявся соловейко, але жаданого тепла не було, бо над ним сияло зімове сонце, йому невідоме. Зате була воля!

Як любо!.. Але-ж як холодно!..

Він почував, що вище було холодніш і що іще мент—і він замерзне.

А там унизу відчинена квартира, і в кімнаті так тепло, так привітно. Туди!..

О, ні!.. Там тепло, але так нудно, так сумно... Краще смерть, ніж життя у клітці.

Холод дужчав, соловейко замерзав, ледві ворущачи крильцями.

В кімнату, в клітку?..

Ні, краще смерть!.. в неволі можуть жити тільки гади...

Сіренькою грудочкою упав він з високости на білий, блискучий сніг.

